

MOZGATÁS NÉLKÜL? EGY PRENOMINÁLIS VONATKOZÓ SZERKEZET MINIMALISTA ELEMZÉSE A MAGYARBAN*

NÁDASDI PÉTER

1. Bevezetés

Dolgozatomban¹ a magyar nyelvnek egy olyan szerkezetével foglalkozom, mint amilyen *A Vágó István vezette vetélkedő* típusú konstrukció. Kiinduló állításaim a következők:

1. a módosított főnevet megelőző szerkezet predikatív viszonyt fejez ki (*Vágó István vezette*)
2. a szerkezet alanyt tartalmaz (*Vágó István*)
3. a szerkezet véges igével rendelkezik (*vezette*)
4. a szerkezet egy lexikális fejet módosító vonatkozó szerkezet (*Vágó István vezette*)
5. létezik a konstrukcióban egy (rejtett) visszamaradó névmás
6. a szerkezet a japán prenominális vonatkozó szerkezetekkel mutat párhuzamot
7. alkalmazható a szerkezetre az Adger–Ramchand (2005) kidolgozta elemzés

Munkámban csak erre a hét problémára keresem a választ, és nem foglalkozom egyéb, más felmerülő kérdésekkel, nevezetesen:

1. miért csak múlt idejű igealakok szerepelnek a szerkezetben
2. miért „jobb híján” egyeztetés van az alany és igéje között többes számban
3. miért nem jelenhet meg bármilyen ige, pl. pszichológiai (*tud, ismer*) vagy emocionális (*szeret, utál*)
4. a szerkezet komplementuma-e vagy adjunktuma-e valamely fejnek, és hogy ez a fej egy determináns (Kayne 1994) vagy főnév (Chomsky 1977, 1981)
5. miért csak egy konstituens fordulhat elő az ige előtt a szerkezetben

---

* Köszönetemet szeretném kifejezni az ismeretlen lektornak, témavezetőmnek, Kenesei Istvánnak, valamint É. Kiss Katalinnak, Lipták Anikónak és Laczkó Tibornak a tanácsaikért, bírálatukért, kritikai megjegyzéseikért, a cikk létrejöttében való támogatásukért. Nem rajtuk múlik, ha a szövegben tévedések, hibák maradtak, melyekért csakis én vagyok a felelős.

¹ E dolgozat Nádasdi (2004) egyik fejezetét fejlesztette tovább.

Elméleti keretem a generatív nyelvten, azon belül a szintaxis–szemantika interfész leírására kidolgozott elméletek, melyek a mondat szerkezetek szemantikai interpretációját is próbálják modellezni. Így Adger–Ramchand (2005) Chomsky minimalista programján alapuló modelljét használom, melyet a gael és az ír nyelvre fejlesztettek ki.² Ezen modell eszköztárával igyekszem megvizsgálni, hogy adható-e közös elemzés a tipológiailag különböző nyelvek szórendileg eltérő vonatkozó szerkezeteire, mint pl. a posztnominális gael és ír és a prenominális japán.

Arra a következtetésre jutottam, hogy ezt az elméletet maradéktalanul adaptálhatjuk a prenominális vonatkozó szerkezetekre, így a japán nyelv hasonló szerkezeteire is. A japán nyelvi párhuzammal azt igyekszem bizonyítani, hogy a magyar nyelv fent említett konstrukciói a japánhoz hasonló elvek szerint építkeznek, ami nem meglepő abból a nézőpontból tekintve, hogy a japán és a magyar nyelv a szintaxist tekintve tipológiailag hasonló mintázatot követ. Ez viszont a vizsgálatunk plauzibilitását nagyban segítheti.

2. Az elméleti háttér: Adger – Ramchand (2005)

Chomsky (1977, 1981) szerint a vonatkozó szerkezetek az $\bar{A}$ -függőség³ tipikus példái, amelyek esetében valamely operátor ($\bar{A}$ -kötő) köt valamely változót, ami lehet nyom vagy *pro*. Adger–Ramchand (2005) megállapítása szerint, ha meg tudjuk mondani, hogy az $\bar{A}$ -függőség alján megjelenő űrt nyom vagy *pro* tölti ki, akkor azt a kérdést is meg tudjuk válaszolni, hogy mozgatás vagy helyben generálás (egyesítés) történik-e. Elvetik azokat a kizárólagos nézeteket, melyek szerint az $\bar{A}$ -függőségek vagy csak mozgatással vagy csak egyesítéssel jöhetnek létre, mivel mindkét művelet az UG-ból elérhető stratégia az ilyen $\bar{A}$ -függőségek létrehozására.

Adger – Ramchand (2002, 2005) az azonosítási megfeleltetést (*identity effect*) használja fel, hogy eldöntse: mozgatás vagy egyesítés történik-e. Az azonosítási megfeleltetés érvényesülése esetében a vélt elmozgatott összetevő

---

² A kelta nyelvek gael (goidel) típusú ágába három nyelv tartozik, tudományos megnevezéssel: 1. ír gael, 2. skót gael, 3. manx gael. Az egyszerűség kedvéért azonban a továbbiakban csak e nyelvek széles körben elterjedt, elfogadott és rövidebb megnevezését fogom használni. Így az ír gael helyett az írt, a skót gael helyett a gaelt. A manx gael egyszerűbb megjelölése pedig a manx. Az ír nyelvre a (skót) gaelhez hasonlóan csak gaeként is szoktak hivatkozni, hiszen mindkét (sőt a manx is) nyelv gaeknek nevezi saját nyelvét (és a többi gael nyelvet is, így az írül: Gaeilge, gaelül: Gàidhlig, manxul: Gaelg), én viszont ezt a gyakorlatot nem követem, hiszen az félreértésekhez vezetne.

³ A rövidítések jegyzéke megtalálható a cikk végén.

és a keletkezett űr helyén megjelenő másolat megegyezik, ami azt jelenti, hogy az elmozgatott összetevő minden változtatás nélkül visszahelyezhető az űr helyére, és lokális hatások nem érvényesülnek. A mozgatás és az egyesítés között az az alapvető különbség, hogy mozgatás esetén működik ez a feltétel, az egyesítés műveleténél viszont hiányzik, amikor is az űr helyét egy másik, a vélt kimozgatott összetevőtől különböző elem tölti ki. Az azonosítási megfeleltetés hiányát Adger – Ramchand (2005) gael példáival szemléltetem:

(1) *Dè a' chraobh_i a bha thu a' geàrradh ___j?*
 mi ART-FEM-SG-NOM fa-SG-NOM COMP volt te ADESS vágni
 ‘Melyik fát vágtd most éppen?’

(2) *Bha thu a' geàrradh na craoibhe.*
 volt te ADESS vágni ART-FEM-SG-GEN fa-SG-GEN
 ‘Éppen most vágtd a fát.’

(3) **Dè na craoibhe_i a bha thu a' geàrradh ___j?*
 mi ART-FEM-SG-GEN fa-SG-GEN COMP volt te ADESS vágni
 ‘Szándékolt jelentés: mint (1)-é’

A progresszív múlt idejű igealak nem kimozgatott tárgya mindig birtokos esetet kap a gaelben, mint (2) mutatja, míg a kérdőmondatok esetében a kérdőfrázis alanyesetben áll, l. (1). Így feltételezhető, hogy egyik a másiktól nem vezethető le. Ez az azonosság hiánya. A fenti példák is azt mutatják, hogy az azonosítási megfeleltetés nem működik, ha a vélt elmozgatott összetevő nem helyezhető vissza az űr helyére. Ezért a gael és az ír nyelvben a *wh*-konstrukcióknál, így a vonatkozó mellékmondatoknál sem beszélhetünk másolatról, hiszen az nem egyezik meg a vélhetően kimozgatott összetevővel. A jelentkező űrön lokális hatások működnek, lokális kényszerek hatására nem azonos a vélt elmozgatott elemmel. Ezt az űrt nem nyomként interpretálhatjuk, hanem fonetikailag üres *pro*-ként. Ha van *pro*, nem léphet fel mozgatás, csakis helyben generálás, azaz egyesítés történik: a névmás és az ige egyesítése. Ha viszont névmás jelentkezik, amely magán viseli az ID jegyet (*identification*, azonosítás), léteznie kell egyeztetésnek, azaz a névmást valamilyen értékkel kell ellátnunk, hogy interpretálni tudjuk. Kétféle névmást különböztetnek meg:

- 1) (diskurzus vagy szintaktikai) antecedense által lesz interpretálva: φ -értéket vesz fel [ID: φ]
- 2) referensét egy predikátum absztrakciós operátor által identifikáljuk: dep-(dependens) értéket vesz fel [ID:dep]

Szintaktikai–szemantikai reprezentációja:

$$(4) [\Lambda \dots ID] \rightarrow \lambda x. \dots x$$

A szintaktikai $[\Lambda]$ jegy szemantikai λ -operátorként, a szintaktikai ID jegy pedig szemantikai változóként interpretálható, tehát közvetlen megfelelés van a szintaktikai szerkezet és a szemantikai interpretáció között.

A mondatbevezető (COMP) egy interpretálható Λ -értékű jeggyel és egy interpretálható [ID:dep] jeggyel rendelkezik. A mondatbevezető értékelt ID jegye egyeztetve lesz a névmás nem értékelt [ID:] jegyével, és dep-ként lesz értékelve. A függőség kölcsönös: mindkettőnek szüksége van az interpretációjához a másikra. A mondatbevezető reprezentációja így néz ki:

$$(5) \text{COMP}[\Lambda, \text{ID:dep}]$$

A fent leírtakat a következő gael és a neki megfelelő ír mondatok szintaktikai levezetésén és szemantikai interpretációján szemléltetem (Adger–Ramchand 2005):

(6)	<i>An duine</i>	a	<i>bhuail-</i>	-Ø-	-ea-	-s	e	<i>pro</i> (gael)
	az ember	COMP	ver	T	AGR _{FUT}	F _{WH}	ő-MASC	<i>pro</i>
(7)	<i>An duine</i>	a	<i>bhuail-</i>	-f-	-ea-	-s ⁴	sé	<i>pro</i> (ír)
		COMP[Λ , ID:dep]						<i>pro</i> [ID:] →
		COMP[Λ , ID:dep]						<i>pro</i> [ID:dep]
			λx					x

(6)–(7) jelentése: ‘Az az ember, akit ő meg fog verni.’

A fenti vonatkozó mellékmondat űrt tartalmaz, amely névmásként interpretálható, viszont az értékeléséhez szüksége van egy [ID:dep] jegyű mondatbevezetőre, amit az *a* funkcionális kategória képvisel a tagmondatban. A

---

⁴ Ennél a stratégiánál az egyeztetési jegyen (AGR) kívül az ige opcionálisan vonatkozó formát (F_{WH}) is magára ölthet, míg a 2. stratégiánál a vonatkozó forma tiltva van, l. (8). Történetileg az egyeztetési morféma és a vonatkozó forma összeolvadt: -(a)*idh*+s, ahol *dh* már a gaelben, az ír legtöbb nyelvjárásában és a standard írben néma hangzó.

mondatbevezető dep-ként értékeli a névmást. A mondatbevezetőnek elvileg nincs szüksége a névmás jelenlétére, hiszen az értelmezhető, így nem kell már értékkel ellátni. A névmás megjelenésére azért tart igényt, mert ha mind a [Λ] jegyet, mind az ID jegyet ezen az elemen értelmezzük, egyszerre értelmeződik operátornak és változónak. Viszont a mondatbevezető csak operátor szerepű. Így a névmás is hordoz egy ugyanilyen ID jegyet (a fellépő értékelés miatt), ami életbe lépteti az Egyeztetés Egyszeres Értelmezéssel (Interpret Once Under Agree /IOA/) Elvet: az interpretálandó jegyek csak egyszer interpretálhatók az egyeztetési láncban. Ez az elv biztosítja, hogy csak a névmáson értelmeződik ez a jegy.⁵ Tehát a mondatbevezető interpretációjához elengedhetetlen egy névmás jelenléte, hiszen a Teljes Értelmezés (Full Interpretation) Elve szerint egy elemen csak egy jegy értelmezhető, viszont minden jegyet interpretálnunk kell a feldolgozás során, így a függőség kölcsönös a két elem között.

Az írben létezik egy másik vonatkoztatási stratégia (a második stratégia) is, amely az alanyon kívül a vonatkoztatási hierarchia (Keenan – Comrie 1977) valamennyi szintjét képes vonatkoztatni, és ilyen esetben nyíltan is megjelenhet a visszamaradó névmás a beágyazott mondatban. Adger – Ramchand (2005) szerint a mondatbevezetőnek az egyedüli feladata a szintaktikai és szemantikai kapcsolat megteremtése. Az ilyen mondatbevezetőnek hiányzik az [ID:dep] jegye, csak [Λ] jegye van, ezért minden további nélkül megjelenhet egy olyan visszamaradó névmás a mondatban, melynek egy interpretálható és értékelt φ -jegye van. A kétfajta mondatbevezetőnek elméleti megfontolásból való elkülönítését empirikusan is megalapozott érvek támasztják alá, hiszen az ír nyelv különbséget tesz a mondatbevezetők között. A látszatra azonos alakok eltérő morfofonológiai és morfoszintaktikai változásokat okoznak az igén, ami (7)-ben és (8)-ban jól látszik: (7) *a bhuaiffeas* és (8) *a mbuaifidh*. (7)-ben leníciót⁶, (8)-ban nazalizációt⁷ idéz elő az ige kezdőhangján, és (7)-ben látható, hogy a mondatbevezető a vonatkozó forma megjelenését is engedélyezi opcionálisan (McCloskey 2001). A továbbiakban COMP_{ID}-vel szimbolizálom a [Λ ,ID:dep] jegyű mondatbevezetőt és COMP _{Λ} -val a [Λ] jegyűt. Ez az elmélet explicit módon meg tudja magyarázni, miért léte-

⁵ A lektoromnak köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet ennek az elvnek a működésére.

⁶ A leníció vagy aspiráltság (írül: séimhiú) esetén a helyesírásban h-hangbetoldás történik, és a zárhangokból réshangok lesznek, pl. *b>bh[v]*, más fonémák változatlanok maradnak.

⁷ A nazalizáció vagy eclipsis (írül: úrú) esetén a zöngétlen hangokból zöngések, a zöngés hangokból nazálisok lesznek, a magánhangzóknál pedig n-betoldás történik, pl. *b>mb[m]*. A nazálisok változatlanok maradnak.

zik az írben két különböző mondatbevezető a vonatkozó mellékmondatok számára. Szemantikai interpretációja a szintaktikai különbség ellenére azonos a kétfajta vonatkozó mellékmondatnak, mivel a szemantikai interpretáció vak a lokális szintaktikai hatásokra, és független az ID értékétől:

(8) *An duine a mbuail- -f- -idh sé é* (ír)
 az ember COMP_Λ ver T AGR_{FUT} ő-MASC őt-MASC
 COMP[Λ] *pro*[ID:φ]
 λ_x x

Jelentése = (6)–(7)

Adger – Ramchand (2005) független bizonyítékot is talált annak bizonyítására, hogy a „jobb híján” *pro* nem csupán hipotézis, hiszen a São Tomé-i portugál kreol nyelvben expliciten, nyíltan is megjelenik, l. (9), viszont nem fordulhat elő a szigeteken, és nem mutat semmiféle egyezést az antecedensével, ami arra utal, hogy nem a szokásos visszamaradó névmásról van ez esetben szó. A szigetek ugyanis nem engedik meg a kimozgatást vagy bármely elem a törlését, így ott egy φ-jegyű névmásnak kötelezően meg kell jelennie, amint azt (10)-ben láthatjuk (Adger – Ramchand 2005):

(9) *Inen_i faka se ku n va mpon ku-e_j/ *ku-inen_i.*
 ART-PL3 kés DEM COMP_{ID} SG1 vág kenyér INSTR-SG3/ *INSTR-PL3
 COMP[Λ, ID:dep] *pro*[ID:] /*pro[ID:φ]
 COMP[Λ, ID:dep] *pro*[ID:dep]

‘Azok a kések, amelyekkel kenyeret vágok.’

(10) *Inen_i migu se ku bo che di fesa se fla*
 ART-PL3 barát DEMCOMP te megy DEL parti nélkül beszél
 **ku-e_j/ku-inen_i sa n’ ai.*
 INSTR-SG3/INSTR-PL3 vannak INESS ez itt

‘Azok a barátok, hogy te otthagytad a partit anélkül, hogy beszéltél volna velük, itt vannak.’

Az Adger – Ramchand által felállított elmélet a jegyek segítségével ad magyarázatot a kétfajta vonatkozó szerkezet szintaktikai különbségére és szemantikai egyezésére. Helyesen jósolja meg, hogy a második stratégia nem

jelenhet meg „jobb híján” névmással, mert egy [ID:] jegyű névmás nem értékelhető egy COMP[Λ] által [ID:dep] jegy nélkül.

3. Az elmélet alkalmazása a prenominális vonatkozó szerkezetekre: a tipológiai párhuzam

A magyar nyelv vizsgált szerkezetei prenominálisak. A kiinduló állításaim közül az első kettő azt tartalmazta, hogy 1. a módosított főnevet megelőző szerkezet predikatív viszonyt fejez ki, 2. a szerkezet alanyt tartalmaz. Így az elméletet a japán prenominális szerkezeteken teszteljük. Ugyanis a japán vonatkozó mellékmondatok jellemzője, hogy bennük – ellentétben a szintaxisukban tipológiailag hasonló szerkezetű finn, osztják, vogul (Szepeszy 1982) és török (Haig 1998) nyelvekkel – nem igenév, hanem verbum finitum, és nem birtokos, hanem alany szerepel. Továbbá az űrt *pro* tölti ki (Murasugi 2000; Harada 2000; Miyamoto–Nakamura 2003), de nyíltan is megjelenhet a névmás a vonatkoztatási hierarchia alsóbb szintjein (függő eseteknél, birtokosnál) opcionálisan. Testes alakban nem fordulhat elő a mondatbevezető, és nincsenek szigetjelenségek (Harada 2000).

OBL (Mallinson–Blake 1981):

- (11) [*Soko kara/ pro kisha ga kita*] *machi*⁸
az ott ABL *pro*-ABL vonat NOM jött város

‘Az a város, ahonnan megjött a vonat.’

GEN (Keenan–Comrie 1979):

- (12) [*Jibun no/ pro gakkō no sensei ga kōbūjiko de shinda*] *kodomo*
maga GEN *pro*-GEN iskola GEN mester NOM baleset INESS meghalt gyerek

‘Az a gyerek, akinek a tanára balesetben halt meg.’

A *pro*/névmás jelenléte nem mozgatóra utaló jel. Miután a japán szabad *pro*-ejtő nyelv (Otsuka 1999), így bármelyik ilyen névmási elem elhagyható a mondatból a jólformáltsági elvek megsértése nélkül. Mindez azt látszik igazolni, hogy a japán vonatkozó mellékmondatban nem történik mozgató, hiszen a *pro*/névmás megjelenése tudvalevőleg nem a mozgató műveletével

---

⁸ A japán szavak átírásánál minden esetben a legáltalánosabban elfogadott és széles körben elterjedt Hepburn-féle transzkripciót alkalmazom még akkor is, ha a forrásban nem e szerint vannak átírva a szavak. Ez az átírás, amely az angol helyesírás alapján, a legkövetkezetesebb, hiszen egy betűhöz mindig egy hangértéket rendel hozzá, és egy hangértékhez csak egy betűt.

jár együtt, így valójában egyesítés (helyben generálás) történik, l. Murasugi (2000).

Adger–Ramchand (2005)-nek a posztnominális vonatkozó szerkezetekre kidolgozott elgondolását a prenomínális vonatkozó szerkezetekre is alkalmazhatónak vélem. Abból indulok ki, hogy a japán vonatkozó mellékmondat nem mozgatas műveletével jön létre, és nyíltan vagy rejtetten megjelenhet benne a visszamaradó névmás, így a gael és az ír vonatkozó stratégiákkal állítható párhuzamba. Azt tudjuk, hogy a generatív nyelvelmélet a genetikailag és tipológiailag eltérő nyelvek között is az általánost, az univerzalist, a minden nyelvben meglévő közöst keresi, a „magot”, hogy az UG alapelveit felszínre hozza, és érvényesítse azt az egyes nyelvek esetében. Így az a sajátság, hogy az SOV szórendű nyelvekben, mint pl. a japánban a vonatkozó mellékmondat mindig csak a fej előtt, a VSO szórendű nyelvekben, mint pl. a gaelben és az írben pedig mindig csak a fej mögött helyezkedhet el, egyáltalán nem jelenti azt, hogy a két vonatkozó mellékmondat felépítésének alapvetően különböznie kell. Kayne (1994) is ugyanerre a következtetésre jut, amikor minden vonatkozó mellékmondathoz ugyanazt a kiinduló szerkezetet rendeli, annyi különbséggel, hogy ő a mozgatas műveletével magyarázza valamennyi vonatkozó mellékmondat felszíni szerkezetét.

A japán vonatkozó mellékmondatok (nyílt/rejtett) visszamaradó névmást tartalmaznak, és mindig mondatbevezető nélkül állnak. Azt is tudjuk, hogy a posztnominális vonatkozó mellékmondatoknál is gyakran elmaradhat a mondatbevezető, de rejtett formában akkor is jelen van. A japán esetében azt feltételezhetjük, hogy szintén ott van, csak nyíltan sohasem jelenik meg. Ismerünk viszont olyan prenomínális vonatkozó mellékmondatú nyelveket, amelyekben testes alakként is megjelenik a mondatbevezető. Ha a posztnominálisnál elismerjük, hogy létezik, a hasonló szerkezetű prenomínálisnál is létezőnek kell tekintenünk, akár nyílt, akár rejtett formában fordul elő. Ha Adger–Ramchand elemzéséből indulunk ki, és azt alkalmazzuk a prenomínális vonatkozó szerkezetekre is, még inkább világossá válik, miért kell a mondatbevezető létezésére apellálnunk. Ha csak rejtetten jelenne meg a prenomínális vonatkozó stratégiájú nyelvekben, mint pl. a japánban, akkor is létezőnek kellene tekintenünk, de a kínai, baszk, amhara, koreai stb. nyelv független bizonyítékkal szolgálhat az elképzelés alátámasztására (Keenan–Comrie 1977, 1979). A tipológusok sohasem vonták kétségbe a mondatbevezető létét ezekben a nyelvekben, ezzel szemben mindig kiemelték, hogy a prenomínálisban is létezik. Ha hipotézisünk helyes, akkor már csak azt kell

eldöntenünk, hogy a japán visszamaradó névmást „jobb híján” típusúnak vagy $\varnothing$ -jegyűnek tekintsük-e.

Adger–Ramchand (2005) elmélete szerint a mondatbevezető szintaktikailag és szemantikailag egyaránt köti a vonatkozó mellékmondatban levő változót, a névmást, és mivel a vonatkozó mellékmondat létrehozásáért felelős, ezért mindenképpen viselnie kell egy [Λ] jegyet, ami biztosítja számára ezt a funkciót, és hogy szemantikailag is képes legyen kötni a mondatban előforduló (nyílt/rejtett) visszamaradó névmást. Ha a névmás $\varnothing$ -jegyű, akkor ez a predikátum absztrakciós operátor csak köti azt. Ha viszont „jobb híján” visszamaradó névmás van jelen, a függőség kölcsönös a mondatbevezető és a névmás között, hiszen a névmás nem értékelt ID jegyének szüksége van a mondatbevezető értékelt ID jegyére, melyet az *dep*-ként értékel, és a mondatbevezető interpretációjához is elengedhetetlen a névmás léte. A visszamaradó névmás a vonatkoztatási hierarchia alsóbb szintjein nyíltan is megjelenhet, de ez az előfordulás opcionális. Így csak azt kell megvizsgálnunk azokban a példákban, amelyek nyílt visszamaradó névmást tartalmaznak, hogy milyen névmások valósítják is meg. (11)-ben mutató névmás van: *soko* (*kara*) ‘az ott+ABL’, (12)-ben pedig visszaható: *jibun* (*no*) ‘(saját) maga+GEN’. Richards (1997) a japán anaforákat és névmásokat vizsgálva a *jibun*-t $\varnothing$ -jegyűnek értelmezi. Hoji (2003) a tanulmányában pedig kimutatja, hogy az élettelen kategóriára utaló, és szám szerint nem váltakozó *soko* névmásnak csak egyes számú denotációja lehet, így többes számú értelmet „jobb híján” szerepben sohasem jeleníthet meg. Többes számú denotációban ilyenkor csak a *pro* fordulhat elő, míg pl. más névmások (pl. *kare* = ő-MASC) esetében többest denotáló nyílt névmás is megjelenhet (Hoji 2003):

- (13) **Toyota*₁   *ga*   *Nissan*₂   *ni* [_{CP} *zeimusho*   *ga*   *soko*₁₊₂
           PN   NOM   PN   DAT   adóhivatal   NOM   az ott
           o   *shirabete*   *iru*   *to*]   *tsugeta*   (*koto*)
           ACC   vizsgálva   van   hogy   tájékoztatott (dolog)

Szándékolt jelentés: ‘(Az a helyzet, hogy) a *Toyota*₁ tájékoztatta a *Nissan*₂-t hogy az adóhivatal vizsgálja őket₁₊₂.’⁹

⁹ Ha a *soko* csak az egyikre referál (akár a *Toyotára*, akár a *Nissanra*), akkor grammatikus a mondat.

- (14) *Toyota*₁ *ga* *Nissan*₂ *ni* [CP *zeimusho* *ga* *pro*₁₊₂
 PN NOM PN DAT adóhivatal NOM *pro*₁₊₂
shirabete iru to] *tsugeta* (*koto*)
 vizsgálva van hogy tájékoztatott (dolog)

‘(Az a helyzet, hogy) a *Toyota*₁ tájékoztatta a *Nissan*₂-t hogy az adóhivatal vizsgálja őket₁₊₂.’

- (15) *Tomu*₁ *ga* *Nikku*₂ *ni* [CP *CIA* *ga* *kare-ra*₁₊₂
 PN NOM PN DAT PN NOM ő-MASC-PL
*o/ pro*₁₊₂ *shirabete iru to*] *tsugeta* (*koto*)
 ACC *pro*₁₊₂ vizsgálva van hogy tájékoztatott (dolog)

‘(Az a helyzet, hogy) *Tom*₁ arról tájékoztatta *Nick*₂-et, hogy a *CIA* vizsgálja őket₁₊₂.’

A példák azt mutatják, hogy a *soko*-t φ -jegyűnek kell minősítenünk, ha „jobb híján” névmásként nem fordulhat elő. A vizsgálatunkból az következik, hogy a japán visszamaradó névmás a φ -jegyű névmások közé tartozik.¹⁰ Ez a visszamaradó névmás φ -jeggyel rendelkezik, a fonetikailag mindig üres mondatbevezető pedig csak [Λ] jeggyel. A japán vonatkozó mellékmondat szintaktikai szerkezetét és szemantikai interpretációját így a következőképpen ábrázolhatjuk, akár nyíltan megjelenik a visszamaradó névmás, akár nem:

- (16) [***Soko kara/pro kisha ga kita*** comp Λ] machi (jelentése = (11))
 $pro[\varphi]$ -ABL COMP[Λ]
 x λx

A mondatbevezető rejtett feltételezésének plauzibilitását az adja, hogy Λ és λ szintaktikailag, ill. szemantikailag egyaránt kötő operátorként működik, mely a vonatkozó mellékmondat létrehozásához elengedhetetlen. A baszkban nyíltan is megjelenik a mondatbevezető, és szintén φ -jegyű névmások szerepelnek visszamaradó névmásként. Itt az igén megjelenő egyeztetési jegyek utalnak az előfordulására, és számban, valamint személyben egyeztetve vannak azzal a szóval, amelyre referálnak:

¹⁰ A lektoromnak köszönöm, hogy ennek az alaposabb vizsgálatára készítetett.

(17) baszk (Rebuschi 2004)

[Ni-k _k	liburu-a _j	pro _i	eman	n _k	-i _j	-o _i	-n]
én-ERG	könyv-ABS	pro-DAT	ad	AUX-SG1-ERG-	-SG3-ABS-	-SG3-DAT-	-COMP _Λ
		pro[φ]					COMP[Λ]
		x					λ _x

gizon_i-a

férfi-SG-DEF

‘Az a férfi, akinek könyvet adok.’

A következőkben megnézzük, hogy az eddigi vizsgálatokat és eredményeket mennyiben alkalmazhatjuk a magyar prenominalis vonatkozó mellékmondatra.

4. A probléma megoldása: kiterjeszhető-e az elmélet a kérdéses magyar szerkezetre?

A címben megfogalmazott kérdés, miszerint kiterjeszhető-e az elmélet a kérdéses magyar szerkezetre, kettős természetű. Egyrészt arra vonatkozik, hogy található-e a magyarban is egy finit prenominalis vonatkozó mellékmondat, másrészt viszont arra, hogy a vonatkozó mellékmondatban megjelenő nyílt vagy rejtett visszamaradó névmás milyen típusúnak tekinthető: „jobb híján” típusúnak vagy φ-jegyű *pro*-nak.

4.1. A korábbi elemzések

A hagyományos nyelvészeti szakirodalomban már egészen a kezdetektől fellelhető a téma iránti érdeklődés, viszont nem alakult ki azóta sem egységes elemzés e szerkezeteket illetően. Két markáns álláspont létezik:

1. *Igés*: a szerkezet verbális tagja tárgyas ragozású verbum finitum alárendelt alannyal. Ezt képviseli többek közt A mai magyar nyelv rendszere (1961/62) és Jakab (1988), mindkettő a hagyományos, leíró nyelvtan hagyományait követi.
2. *Igeneves*: a szerkezet verbális elemén személyragok vannak, de nincs időjel.
  - 2.1. *Birtokviszonyos*: a szerkezet verbális és nominális összetevői között birtokviszony van. Ezt az álláspontot képviseli többek között Szepeszy (1982), aki a hagyományos, leíró hagyományokat követi.

- 2.2. *Predikatív viszonyos*: a szerkezet nominális tagjának alanyesete alanyt takar. Ezt képviseli többek közt Kenesei (1986) GB keretben írott munkájával és Laczkó (2001, 2002) a lexikai-funkcionális modellt követve.
- 2.3. *Jelöletlen határozós*: a szerkezet nominális eleme jelöletlen határozó: *a vihar okozta kár = a vihar által okozott kár*. Ezt az elemzést követi Antal (1985), aki a strukturalista irányzat meghatározó tagja volt.

Az itt bemutatott elemzés is az igés álláspontot képviseli, és a bevezetésben már felvetett állításokra keresi a választ a minimalista modell segítségével, nevezetesen:

1. a módosított főnevet megelőző szerkezet predikatív viszonyt fejez ki (*Vágó István vezette*)
2. a szerkezet alanyt tartalmaz (*Vágó István*)
3. a szerkezet véges igével rendelkezik (*vezette*)
4. a szerkezet egy lexikális fejet módosító vonatkozó szerkezet (*Vágó István vezette*)
5. létezik a konstrukcióban egy (rejtett) visszamaradó névmás
6. a szerkezet a japán prenominalis vonatkozó szerkezetekkel mutat párhuzamot
7. alkalmazható a szerkezetre az Adger – Ramchand (2005) kidolgozta elemzés

4.2. *Érvek az új elemzés mellett*

Miután generatív nyelvészeti keretben, azon belül is a minimalista modell segítségével és a tipológiára támaszkodva próbálom elemezni a kérdéses szerkezetet, mind a generatív keret, mind a tipológiai kutatások eredményei olyan megoldásokat kínáltak számomra, melyek segítségével új megvilágításba sikerült helyeznem a felvetett problémát. Abból a feltételezésből indulok ki, hogy a magyarban a japánhoz hasonlóan létezik egy olyan finit prenominalis vonatkoztatás is, amelyet az alábbi példákkal szeretnék szemléltetni: *A [Vágó István vezette] vetélkedő, a [Szovjetunió vezette] béketábor, az [autók keltette] zaj, a [szél hajtott] motor, a [démonok szülte] árnyak, a [ló húzta] kocs* stb.

Ami különösen feltűnő és szembetűnő, és megkülönbözteti őket más jelzős szerkezettől, az a nyilvánvaló egyeztető morféma jelenléte. Erre már Kenesei (1986) is felhívta a figyelmet, aki szintén behatóan foglalkozott a fenti szerkezetekkel. Ő arra a következtetésre jut, hogy mivel csak AGR jegy van az

„igén”, T jegy viszont nincs, ezért nem tekinthető finit igealaknak még akkor sem, ha a szerkezet NP-je alanyesetben van, hiszen a magyarban nem csak az alany kaphat alanyesetet, hanem a birtokos is. Azt is megjegyzi azonban, hogy az alany–állítmány típusú szintaktikai kategóriába tartozik a szerkezet.

4.2.1. Birtokos kontra alany: a szubjektumról objektívan

Tegyük fel, hogy az alanyeset nem birtokost takar, hanem alanyt. Továbbá a verbális elem rendelkezik azokkal a jegyekkel, amelyekre Chomsky (1981) és Szabolcsi (1981) nyomán Kenesei (1986) is utalt, nevezetesen a +AGR és +T jegyekkel, ami alapján kijelenthetjük, hogy teljes jogú verbum finitumnak tekinthető a kérdéses konstituens.

Szepesy (1982) más finnugor nyelvekkel (finn, osztják, vogul) összevetve a vizsgálatunk tárgyát képező szerkezetet, azt állítja, hogy itt birtokviszonyról van szó, melyben az igei elem valójában igenév, birtokos személyragokkal ellátva. Azt feltételezem, hogy nem birtokviszony van a szerkezet nominális és verbális tagja – mint pl. a fent említett finnugor nyelvek vagy a török hasonló szerkezeteiben –, azaz esetünkben *Vágó István* és *vezette* között, hanem predikatív viszony. Ugyanakkor ha sikerül is kizárnunk a birtokviszony lehetőségét, még nem láttuk be, hogy nem igenévről van szó, hiszen létezik a magyarban egy olyan igenév, nevezetesen a főnévi igenév (infinitivus), amelyik AGR jegyeket vehet fel, mégsem tekinthető verbum finitumnak. Ha a vizsgált konstrukciót nem tarthatjuk birtokos szerkezetnek, és ha a verbális tag valóban nem véges ige lenne, akkor mi az oka annak, hogy a szerkezet főnévi tagja alanyesetben áll?

Alanyesetet három módon kaphat az NP a magyarban: 1. a birtokos, 2. az alany, 3. a *-ván,-vén* képzős határozói igeneves szerkezetekben található. Így alanya nemcsak finit igenek lehet a magyarban. Bár den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) szerint a birtokos szerkezetben nem beszélhetünk alanyeset kiosztásáról. Azt állítják, hogy a birtokos eset nélkül áll. Viszont a birtokos konstrukcióban a részesesetet is megkaphatja kivétel nélkül minden esetben a birtokos. Vannak esetek, amikor csak a részesesetet van engedélyezve, az eset nélküli tilos. Az általam vizsgált szerkezetekben azonban pusztán alanyesetet tud adni az NP-nek a feltételezett ige, részesesetet soha. A legmeggyőzőbb érv talán a nominalizációs teszt lehet, hiszen a főnévi névmások közül a mutató, kérdő és vonatkozó csak és kizárólag alanyi szerepben állhatnak alanyesetben. Miután a kérdő és vonatkozó névmások nem fordul-

hatnak elő a prenominalis vonatkozó mellékmondatban (Kayne 1994) és Harada (2000), így csak a mutató és a személyes névmást tesztelhetjük.¹¹

A mutató névmás egyes számú teljes alakja (*ez, az*) a birtokos szerkezetben mindig csak részesesetet kaphat (18)–(21), és ilyenkor a rövid alakjával is jólformált lesz a szerkezet, l. (22):

(18) *ennek a fiúnak a kalapja* (Szabolcsi – Laczkó 1992)

(19) **ez a fiú kalapja* (Szabolcsi – Laczkó 1992)

(20) *ennek (a) kalapja*

(21) **az/∅ e(z) kalapja*

(22) *e fiú kalapja/e fiúnak a kalapja*

A mutató névmás a vizsgálatunk tárgyát képező szerkezetben csak és kizárólag alanyként szerepelhet, mint (23)–(25) is mutatja. Ha nem így lenne, akkor (23) esetében nem állhatna névelő mint a főnévi fej determinánisa az *ez* mellett, és részesesetet kellene viselnie (24), és a rövid alakkal is jólformált szerkezetet kellene kapnunk (25):

(23) *az [ez (az ember) vezette] vetélkedő*

(24) **ennek (az embernek) a vezette vetélkedő*

(25) **az/∅ e vezette vetélkedő*

A személyes névmás 3. személyű alakja a többes szám kifejezésekor a vizsgálatunk tárgyát képező szerkezetben (alanyként) csak a jelölt többes számú alakjában jelenhet meg mindig, l. (26)–(27), viszont birtokos szerkezetben (birtokosként) nem szerepelhet a jelölt alak, mint (28)–(29)-ben jól látható:

(26) *az ők vezette vetélkedő*

(27) **az ő vezettük vetélkedő*

(28) *az ő kertjük*

(29) **az ők kertje*

---

¹¹ Kérdőfrázis azonban szerepelhet ilyen konstrukcióban, melyre témavezetőm hívta fel a figyelmemet:

(1) **A ki vezette vetélkedőt szüntették meg?*

(2) *A melyik műsorvezető vezette vetélkedőt szüntették meg?*

A névmásítási teszt azt a feltételezésünket erősítette meg, hogy a kérdéses szerkezetek NP-je csak és kizárólag alanyként, alanyi szerepben állhat.¹² Ha nem így lenne, akkor (26)-nál a jelölt többes számú *ők* tenné rosszul formálttá a szerkezetet birtokviszony esetén. Laczkó (2001) még hozzáteszi, hogy birtokosnak feltételezve a nominális elemet, nem tudjuk megmagyarázni, miért nem kaphat soha részesesetet, mint pl. (a) *János(nak a) terve*, de a *János(*nak a) tervezte épület*. Ellenkező esetben pl. a *Vágó István vezette, emberek lakta, autók keltette* szerkezetekben a mutató névmás részesesetű alakjával is jólformált szerkezeteket kellene kapnunk: **ennek a szülte az ennek a kalapja* analógiájára, és *az ő kertjük-höz* hasonlóan **az ő keltettüknek* is jónak kellene lennie. E szerkezetben csak az alanyeset van engedélyezve, a részeseset soha, ami kizárja azt a lehetőséget, hogy birtokviszony van a kérdéses szerkezet nominális és verbális tagja között.

4.2.2. Nem véges ige kontra véges ige

Ha érvelésünk a névszói elem oldaláról mindaddig helyesnek bizonyult, akkor a VP felől is meg kell vizsgálnunk, hogy a kérdéses szerkezet valóban tagmondatként funkcionál. A verbális elem nem igenév, hanem finit ige, amely egy alanyesetű főnévi csoportból és egy alanyesetet engedélyezni tudó, teljes igei formából áll. Miután láttuk, hogy alanyesetet igenév (a *-ván*, *-vén* képzős határozói igenév) is kioszthat, ezért olyan érve(ke)t kell találnunk, amellyel meggyőzően tudjuk bizonyítani, hogy a kérdéses elem csak és kizárólag véges ige lehet, amivel pontosan el tudjuk különíteni az igeneveket a véges igéktől.

Mivel a vizsgált konstrukció esetében a birtokviszonyt kizárhatjuk, számot kell tudnunk adni az igei kifejezésen megjelenő egyeztetési morfémról. Nyílt egyeztetési jegy csak abban az esetben jelenhet meg az ige egyes szám 3. személyben, ha annak határozott tárgya van, akár testes, akár rejtett formában. A vizsgált szerkezetekben nyílt határozott tárgyi szóalakot nem fedezhetünk fel, így azt feltételezhetjük, hogy ott egy rejtett tárgyi *pro* bújik meg. Laczkó (2001, 2002) ugyanezt a következtetést erősíti meg lexikai–funkcionális elméleti keretben írott cikkében, melyben a PRO-t tartalmazó igeneves szerkezetekkel foglalkozik.¹³ Keneseihez (1986) hasonlóan ő is igenévnek minősíti az igei elemet. Megállapítja, hogy ezt a *pro*/PRO-t

---

¹² (23) és (26) szokatlannak tűnik ugyan az anyanyelvi beszélők többsége számára, de nem tekinthető rosszul formátnak, agrammatikusnak.

¹³ Ebben a keretben csak nagy PRO van még tárgyi argumentumokra is.

anaforikusan köti egy főnévi fej. Feltételezhető, hogy e tagmondaton kívül létezik egy olyan lexikális főnévi antecedens, mellyel koreferenciális viszonyban van. Ezek után feltehetjük, hogy a *Vágó István vezette vetélkedő* típusú szerkezetben a *vezette* egyes szám 3. személyű tárgyas (határozott tárgyú) ragozásban van. A határozott tárgyú toldalék *-a/-e* azt jelzi, hogy az ige az alany mellett a tárgyával is egyeztetve van, viszont ennél a szerkezetnél a többes számú alany látszólag nem mutat egyezést az igével, mint pl. *az autók keltette zaj, a gyerekek rajzolta kör* esetében. A magyarban azonban az nem lehetséges, hogyha az AGR_O funkcionális fej jegye nem absztrakt, akkor az $AGR_S P$ pozíció nem projektálódik. Továbbá tárgyi egyeztetés akkor és csak akkor lehetséges, ha az AGR_S jegye is engedélyezve és ellenőrizve van. A magyarban ugyanis egyik igenév sem mutat egyezést a tárgyi argumentumával, csak és kizárólag a véges ige.

A vizsgált szerkezet verbális eleménél az $AGR_S P$ és az $AGR_O P$ együttes kiterjesztésére magyarázatot nyújthat az olyan, ma már idiomatikus kifejezés, mint pl. *a magva-szakadt család*.¹⁴ A kérdéses szerkezettel a párhuzamot az szolgáltatja, hogy

1. ez a konstrukció is egy főnévi fejet módosít (*család*)
2. a fejet módosító szó *-t* toldalékos verbális elem (*magva-szakad-t*)
3. a fejet módosító kifejezés két elemű (*magva* és *szakadt*)
4. a szerkezetben egyeztetési jegy található, ami *pro* jelenlétére utal (a *magv-a* szón)

A különbség abban ragadható meg, hogy itt az AGR jegy nem a verbális elemen jelenik meg, pontosabban az igei elemen nem jelenik meg semmiféle egyeztetési jegy. Ha az AGR jegy (*-a,-e*) kizárólag a nominális és a verbális tag közötti egyeztetés kifejezője lenne, akkor nem tudnánk megmagyarázni, miért nem található meg pl. *a magva-szakadt* esetében, miért nincs **magva-szakadta*. Az eltérés abban mutatkozik, hogy míg azokban a szerkezetekben, ahol az AGR jegy a verbális elemen jelenik meg, tárgyas igék állnak, addig azokban a példákban, ahol az AGR jegy nem az igeen jelenik meg,

---

¹⁴ A mai magyarban ilyen szerkezeteket már nem alkotunk, hanem a szótárból készen vesszük elő őket. Lehetséges lenne, még sincs pl. *a feje fájt ember, a haja (meg)őszült férfi* stb. Csak a következő rögzült alakok léteznek, melyeket sikerült eddig felkutatnom: *agya-hígult, agya-lágyult, agya-ment, divatja-múlt, esze-ficamodott, esze-fordult, esze-ment, esze-veszett, feje-fordult, féke-veszett, lába-kelt/-kél, neve-nincs, oka-fogyott, ügye-fogyott*.

kivétel nélkül tárgyatlanok.¹⁵ A tranzitív igék mind az alanyi, mind a tárgyi argumentumaikkal egyeztetve vannak, de különbség jelentkezik a határozott és a határozatlan tárgyi vonzatok között:

(30) *Vágó István (egy) vetélkedőt vezetett.*

(31) *Vágó István a vetélkedőt vezette.*

A határozatlan tárgyi komplementum esetén alanyi (általános) rag, határozott tárgy esetén tárgyas (határozott tárgyú) rag járul az igehez. Így (30)-ban csak az alannal egyezik az ige, mint a tárgyatlan igék esetében: *János aludt*. Ez a megkülönböztetés áll fenn a kérdéses szerkezetekben is, azaz tárgyatlan igék esetén (*[magva]-szakadt*, *[esze]-ment*) általános ragozású alakok vannak.¹⁶ Ez az eltérés magyarázhatja meg, hogy miért nem beszélhetünk birtokos (igenévi) egyeztetésről. Az esetben a tárgyatlan igéknek is ugyanazt az egyeztetési morfémat kellene kapniuk, mint pl. a főnévi igenév esetében:

(32) *Jánosnak_i most nem szabad aludni-a_i.*

(33) *Vágó Istvánnak_j sikerült jól vezetni-e_j a vetélkedőt.*

Így a *Vágó István vezette vetélkedő* típusú szerkezetben a *vezette* egy határozott tárgyú igealak, mely egy határozott, de mindig rejtve maradó tárgyi argumentum jelenlétére utal, és ezt *pro*-ként realizáljuk. Ez következik a Projekciós Elvből, amely előírja minden argumentum kivetülését akár nyílt, akár rejtett formában. Ez a szerkezet is eleget tesz ezen elv előírásának: két argumentumú, azaz tranzitív igék esetén mindkét argumentum (alany és tárgy) megjelenik.

Kézenfekvőnek látszik kijelenteni, hogy a példákban szereplő igealakok múlt időjelesek, így a +AGR jegy mellett +T jegy is megjelenik az igei elemen, ezért azok véges igének tekintendők. Viszont létezik a magyarban egy igenév, nevezetesen a főnévi igenév, amelyik viselhet AGR jegyeket magán anélkül, hogy véges igének minősülne. Tehát a befejezett melléknévi

---

¹⁵ Szigorúan véve azokat tekintem intranszitiv igéknek, melyek csak egyetlen (alanyi) argumentumot engedélyezhetnek, tárgyat sohasem. Így pl. a *jár*, *lakik* stb. igéket tárgyatlannak semmiképp sem tartom, hiszen néha alkalmilag tárgyi argumentumot is vonzhatnak: *az erdőt járja*, *öt éve lakja ezt a lakást* stb.

¹⁶ Léteznek olyan tárgyas igékből alkotott, ma már idiomatikus alakok, melyek egyeztetés nélkül is grammatikusak, mint pl. a *guta-ütött*, *anya-szült*, *isten-áldott*, *agya-fürt* stb., de ezek csak megrövidült szerkezetek, ahol lekopott az egyeztetési jegy. Az eredeti alakok szintén tartalmazták ezt az AGR jegyet: *guta-ütött-e*, *anya-szült-e*, *isten-áldott-a*, *agya-fürt-a* stb.

igenév miért ne viselhetne ugyanilyen jegyeket magán anélkül, hogy igének minősítenénk. Az infinitívusz „alanya”, mindig csak részesesettel állhat, hiszen a főnévi igenév nem tud alanyesetet kijelölni, ami szükséges, bár még nem elégséges feltétel a finit igeséghez. Ezért áll az infinitívusz „alanya” „jobb híján” esettel, ami a részesesettel egyezik meg (Tóth 2000). Ez a „be-fejezett melléknévi igenév” tud alanyesetet adni az argumentumának a főnévi igenévvel ellentétben, ami szintén szükséges, de nem elégséges feltétel az igei státus kinyilvánításához, hiszen a *-ván, -vén* képzős igenév is tud, mégsem véges ige. Ugyanis ez utóbbi pedig +AGR jegyekkel nem rendelkezik, ami szintén szükséges, de nem elégséges feltétel a véges igeséghez. Ezért megállapíthatjuk, hogy a főnévi igenév azért nem minősülhet finit igének, mert ugyan van egyeztetési jegy az infinitívusz és az „alanyi” argumentuma között, de nem tud alanyesetet engedélyezni, hiszen azt csak a T jegy tehetné meg (É. Kiss 2002). A főnévi igenév azonban nélkülözi ezt a jegyet. A *-ván, -vén* képzős igenév pedig bár alanyi argumentumot is vonzhat, azaz rendelkezhet T jeggyel, mégse tekinthetjük véges igének, mert mindenféle egyeztetést nélkülöz az alanyával. A T jegy és az alany engedélyezése kölcsönösen feltételezik egymást: ha az egyiket ki tudjuk mutatni, a másik megléte is kötelezően fennáll:

(34) Főnévi igenév: [+Agr, -T]; a *-ván, -vén* képzős igenév: [-Agr, ±T]

Az igei státus eléréséhez az elégséges feltétel mindkét jegy megléte. Kenesei (1986) és Laczkó (2001) a kérdéses verbális elemet „személyragozott melléknévi igenévnek” tekinti. Ők a +Agr, -T jegyeket rendelik hozzá, de elismerik, hogy alanyesetet tud adni. É. Kiss (2002) megállapítja, hogy alanyesetet csak T jegy engedélyezhet. Ezek kölcsönösen feltételezik egymást, így ha alanyeset létezik, léteznie kell T jegynek is, vagy ha nem, mégsem beszélhetünk alanyról. Ez utóbbiról pedig már beláttuk, hogy csak és kizárólag alany lehet. Ebből viszont az következik, hogy a kérdéses igei elem +T jeggyel is rendelkezik. A véges igévé nyilvánításhoz mindkét jegynek meg kell jelennie a szóalakon, és ez a verbális elem birtokolja is mindkét jegyet, tehát finit igének kell tartanunk. Ezt még azzal is alátámaszthatjuk – amire már fentebb is utaltam –, hogy egyik igenév sem mutat egyezést a tárgyi argumentumával, csak és kizárólag a finit ige. A vizsgálatunk tárgyát képező szerkezetek igei rendelkeznek ezzel az igei tulajdonsággal, ezért most már bátran kijelenthetjük, hogy véges igék szerepelnek a kérdéses tagmondatokban.

4.3. A szerkezet egy véges prenominális vonatkozó szerkezet

Az egyeztetési jegy megléte ez esetben is *pro* jelenlétére utal, amely csak rejtetten jelenik meg a tagmondatban. A tárgyi visszamaradó névmás ellentétben a konstrukció alanyával, sohasem jelenhet meg nyílt formában, és csakis egyeztetési jegyeken keresztül nyilvánul meg. A kérdéses szerkezet visszamaradó névmása topikként funkcionál: már ismert dolog. Lambrecht (1994) szerint az aktív referensek névmásilag vannak kódolva, és a kognitívan preferált topik kifejezéseknek hangsúlytalan névmási formájuk van. A magyarban a hangsúlytalan névmások általában *pro*-ként realizálódnak, így érthető, miért csak rejtett formában vannak itt jelen. Ha fonetikailag testes alakot öltene, akkor hangsúlyos helyzetbe kerülnének, viszont a hangsúlyos pozíció az alanyi kifejezés számára van fenntartva.

Ezek a szerkezetek a japán prenominális vonatkoztatással mutatnak nagyfokú rokonságot, nem pedig a finnugor nyelvekkel és a törökkel, ahol nem véges, hanem igeneves alakok szerepelnek. A japánban az igealakok állhatnak jelen vagy múlt időben egyaránt, míg a magyarban csak múlt idővel. A magyar nyelv eredetileg SOV szórendű volt, amiből arra következtethetünk, hogy a nyelvünkben is létezik a japánhoz hasonló prenominális finit vonatkozó szerkezet, viszont mára már a posztnominális került túlsúlyba, ami az új, SVO szórendi sajátságra utaló jel. Az SOV szórend szolgálhat magyarázatul, miért áll kötelezően mindig utolsó elemként az ige e szerkezetben. A japán esetében nincs szükség ilyen magyarázatra, hiszen ott az ige mindig szigorúan követi a komplementumait és adjunktumait.

4.4. A szerkezet Adger – Ramchand-féle elemzése

Legelőször is meg kell vizsgálnunk, mennyiben mutat egyezést a vonatkoztatott NP és a vonatkozó mellékmondatban megjelenő *úr*, ha Adger – Ramchand (2005) elméletét szeretnénk kiterjeszteni a magyar véges igéjű prenominális szerkezetekre. A magyarban a névmási tárgyi argumentumok közül csak az egyes számú törölhető a mondatból opcionálisan, a többes számú nem:

(35) *Vágó István csak vezeti a vetélkedőt, de nem ő szerkeszti (*őt / azt).*

(36) *Vágó István csak vezeti a vetélkedőket, de nem ő szerkeszti *(őket / azokat).*

Ugyanakkor a prenominális vonatkozó szerkezetnél mind az egyes, mind a többes számú alak esetén kötelező a *pro*-ejtés:

(37) *A Vágó István (*őt / *őket / *azt / *azokat) vezette vetélkedő(k)*

Ha elvégezzük az azonosítási próbát, az is egyértelművé válik, hogy ezt az űrt *pro* vagy másolat (nyom) tölti-e ki. Mozgatás esetén lokális hatások nem érvényesülhetnek. Az űr helyén másolat keletkezik, amely pontosan megegyezik az elmozgatott összetevővel. Adger–Ramchand (2005) megállapítja, hogyha az $\bar{A}$ -függőségek mozgatás műveletével jönnek létre, akkor a vélt elmozgatott összetevőt vissza kellene tudnunk helyezni az űr helyére. Ez viszont nem működik a kérdéses szerkezetben, akárcsak a gael példamondatokban, vö.: (1)–(3):

(38) *Egy [Vágó István $\_i$ vezette] vetélkedő $_j$*

(39) **Vágó István egy vetélkedőt vezette.*

A határozatlan névelős alakkal nem mutat egyezést a vonatkozó mellékmondatban megjelenő űr. A vélt elmozgatott összetevő (*egy vetélkedő*) nem helyezhető vissza a mondatba, ami egyértelműen nem mozgatásra utaló jel. Ezért az űr helyén *pro*-t kell feltételeznünk. Csupán az kérdéses, milyen fajtájú jelenik meg.

A fenti példák azt mutatják, hogy az egyeztetés és az azonosítási megfeleltetés nem működik a *pro* és a vonatkoztatott összetevő között, és mivel a *pro*-nak egyes és többes számú referenciája is lehet, ellentétben más tagmondatban megjelenő tárgyi *pro*-val, így a magyarban is „jobb híján” *pro*-ról beszélhetünk. Ezek után a magyar prenominalis vonatkozó mellékmondat szerkezetét hasonlóan ábrázolhatjuk és elemezhetjük, ahogy az ír, gael, japán stb. szerkezetét, annyi különbséggel, hogy a magyar visszamaradó névmás az ír egyik vonatkoztatási stratégiájában és a gael vonatkozó szerkezetben szereplő visszamaradó névmáshoz hasonlít, így Adger–Ramchand (2005) elmélete átültethető a magyar szerkezetre:

(40) <i>A</i>	[<i>Vágó István</i> pro_i	<i>vezett-e_i</i>	COMP _{ID}]	<i>vetélkedő_j</i>
	<i>pro</i> [ID:] →		COMP[Λ , ID:dep]	
	<i>pro</i> [ID:dep]		COMP [Λ , ID:dep]	
	x		λx	

Az eddigi vizsgálatokból az körvonalazható, hogy egy nyílt vagy rejtett visszamaradó névmást tartalmazó vonatkozó szerkezethez, legyen az prenominalis vagy posztnominalis, azonos szintaktikai szerkezet és szemantika

tikai interpretáció rendelhető hozzá univerzálisan. Ezt Adger–Ramchand (2005)-től kölcsönvéve a következőképp szimbolizálhatjuk, melyet már (4)-ben is láthattunk:

41)

Szintaktikai szerkezet	Szemantikai interpretáció
$[\Lambda \dots ID] \longrightarrow$	$\lambda x \dots x$

(41)-ben a Λ szintaktikailag és szemantikailag is kötő operátorként funkcionál, és e minőségében a vonatkozó mellékmondat létrehozásáért felelős. Az ID egy olyan névmást jelenít meg, melyet köt az operátor. A λ egy olyan operátor, mely egy változót köt. A szintaktikai és a szemantikai megfelelés tehát kölcsönös. A különböző stratégiáknál ez az általános kép így realizálódik, így idomul a szerkezet egyéni tulajdonságaihoz:

1. COMP[Λ , ID:dep], *pro*[ID:]: „jobb híján” *pro*/névmás, egyesítés
2. COMP[Λ], *pro*[ID: φ]: φ -s *pro*/névmás, egyesítés
3. 1-2. szemantikai interpretációja: $\lambda x \dots x$

Tehát bármilyen is legyen a mondatbevezető megvalósulása, bármilyen változó jelenjen is meg a vonatkozó mellékmondatban, e kettő létezése nélkül nem beszélhetünk fejes, visszamaradó névmást tartalmazó vonatkozó mellékmondatról.

A vizsgált magyar szerkezet eleget tesz a fenti kívánalmaknak, hiszen az tartalmaz egy rejtett tárgyi *pro*-t, amelynek az interpretációjához elengedhetetlenül szükséges egy kötő operátor megléte. A kötő operátort a mondatbevezető testesíti meg a tagmondatban, és bár a magyar vonatkozó mellékmondatban nyíltan sohasem jelenhet meg, Adger – Ramchand (2005) elméletéből következik, hogy a mondatbevezető (kötő operátor) és a (nyílt/rejtett) névmás kölcsönösen függ egymástól, interpretációjukhoz mindkettőnek szüksége van a másik létezésére, még ha csak rejtett formában is, ami az Univerzális Elvből következik. Így feltételezhetjük, hogy a magyarban is jelen van, csak éppen sohasem fordul elő nyíltan. Ezt a nyelvspecifikus para-méter írja elő. A szóban forgó szerkezet egy vonatkozó mellékmondat, amely az alárendelő szerkezetek csoportjába tartozik, azaz egy tagmondatot alkot, és a tagmondatnak nem valamely eleme, hanem mint egész kapcsolható komplementumként

vagy adjunktumként valamely összetevőhöz. Így csak a vonatkozó mellékmondat–fej közvetlen viszony létezését fogadhatjuk el helytállónak.

5. Összegzés

Dolgozatomban Adger – Ramchand (2005) elméletét felhasználva arra a következtetésre jutottam, hogy mindenféle szórendi, pozicionális, genetikai, tipológiai különbség ellenére az általam megvizsgált nyelvek vonatkozó mellékmondatai hasonló elvek alapján építkeznek, és felépítésük alapján véve ugyanarra az alapszerkezetre vezethető vissza. Ami azt is jelenti, hogy a gaelben és az írben kimutatott „jobb híján” *pro*-t tartalmazó vonatkozó mellékmondatok elemzése kiválóan átültethető a magyar véges igés prenominalis vonatkozó szerkezetre, ahol bár nyílt mondatbevezető nem található, a létezését az támogatja, hogy Λ és λ szintaktikailag, ill. szemantikailag egyaránt kötő operátorként működik, mely a vonatkozó mellékmondat létrehozásához elengedhetetlen. A magyarral való párhuzamot pedig az szolgáltatja, hogy sikerült kimutatni, miszerint a vizsgált szerkezetekben megjelenő verbális elem finit ige, mely +Agr és +T jegyekkel rendelkezik, alanyeset engedélyezésére képes, és az ige egyezést mutat a tárgyával. Ez viszont csak a verbum finitumra jellemző tulajdonság. Így a minimalista modell és tipológiai párhuzamok segítségével sikerült kimutatni a prenominalis finit igéjű vonatkozó mellékmondat létét a magyarban.

A szóban forgó szerkezet elemzése elsősorban szintaktikai alapú volt, de a vizsgálat során kiderült, hogy a nyelv különböző komponenseinek, így a szemantikának, szintaxisnak és a morfológiának az interfésze nélkül nem születhet mindenre kiterjedő, alapos elemzés. Ezért a nyelvi jelenségeket, még ha elsősorban a szintaxis szempontjából vizsgáljuk is, csak a holisztikus szemlélet képes egységben látni és láttatni.

A RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

$\bar{A}$ = operátor

ABL = ablativus (távolító eset, a ragja: *-tól, -től*)

ABS = absolutivus (az ergatív nyelvekben a *patiens* thematikus szerepű argumentum esete)

ACC = accusativus (tárgyeset, a ragja: *-t*)

ADESS = adessivus (veszteglő eset, a ragja: *-nál, -nél*)

AGR = agree(ment) (egyeztetés)
 AGR_{FUT} = jövő idejű egyeztetési jegy
 AGR_O = tárgyi egyeztető funkcionális fej
 AGR_{OP} = a tárgyi egyeztető funkcionális fej maximális kiterjesztése
 AGR_S = alanyi egyeztető funkcionális fej
 AGR_{SP} = az alanyi egyeztető funkcionális fej maximális kiterjesztése
 ART = articulus (névelő)
 AUX = auxiliarium (segédige)
 COMP = complementizer (mondatbevezető)
 COMP_{ID} = [Λ , ID:dep] jegyű mondatbevezető
 COMP _{Λ} = [Λ] jegyű mondatbevezető
 DAT = dativus (részeseset, a ragja: *-nak, -nek*)
 DEF = definitus (határozott)
 DEL = delativus (leható eset, a ragja: *-ról, -ről*)
 DEM = demonstrativum (mutató névmás)
 dep-jegy = dependens (függő) értékű névmási jegy
 ERG = ergativus (az ergatív nyelvekben az agens thematikus szerepű argumentum esete)
 F_{WH} = vonatkozó forma
 FEM = femininum (nőnem)
 GB = government & binding (kormányzás és kötés elmélet)
 GEN = genitivus (birtokos eset)
 ID = identifikáló (a névmási jegy szimbóluma)
 INESS = inessivus (marasztaló eset, a ragja: *-ban, -ben*)
 INSTR = instrumentalis (eszközhatározós eset, a ragja: *-val, -vel*)
 MASC = masculinum (hímnem)
 NOM = nominativus (alanyeset, a ragja: $-\emptyset$)
 NP = noun phrase (főnévi csoport)
 OBL = obliquus (függő eset, a NOM, ACC, GEN és DAT kivételével a többi eset tartozik bele)
 PL = pluralis (többes szám)
 PN = proper noun (tulajdonnév)
pro = pronomen (csak rejtetten jelen levő névmás)
 PRO = pronomen (igeneves tagmondatok üres alanya)
 SG = singularis (egyes szám)
 SOV = alany / tárgy / ige szórend (pl. a japán, ill. a magyar eredeti szórendje)
 SVO = alany / ige / tárgy szórend (pl. az angol, ill. a magyar mai szórendje)

T = Tense (időjel)
 UG = univerzális grammatika (egyetemes nyelvtan)
 VP = verbal phrase (igei csoport)
 VSO = ige / alany / tárgy szórend (pl. a gael és az ír)
wh-konstrukció = kérdő és vonatkozó szerkezetek összefoglaló elnevezése
 ϕ -jegy = esettel és/vagy számmal és/vagy nemmel rendelkező névmási jegy
 Λ = szintaktikai predikátum absztrakciós operátor
 λ = szemantikai predikátum absztrakciós operátor

HIVATKOZÁSOK

- Adger, David–Gillian Ramchand 2002: Phases and Interpretability, in Karine Megerdooian–Leora Anne Bar-el szerk. *Proceedings of West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL) 20*, Somerville, MA, Cascadilla Press, 1–14.
- Adger, David–Gillian Ramchand 2005: Merge and Move: *Wh*-Dependencies Revisited, *Linguistic Inquiry* **36**, 161–193.
- Antal László 1985: *A hatodik mondatrész*, Budapest, Magvető Kiadó.
- Chomsky, Noam 1977: On *wh*-movement, in Peter W. Culicover et al. szerk. *Formal Syntax*, New York és San Diego, Academic Press, 71–132.
- Chomsky, Noam 1981: *Lectures on Government and Binding The Pisa Lectures*, Dordrecht–Holland/Cinnaminson–USA, Foris Publications.
- den Dikken, Marcel 1999: On the Structural Representation of Possession and Agreement The Case of (Anti-)Agreement in Hungarian Possessed Nominal Phrases, in István Kenesei szerk.: *Crossing Boundaries: Advances in the Theory of Central and Eastern European Languages*, Amsterdam, John Benjamins, 137–178.
- É. Kiss, Katalin 2002: *The Syntax of Hungarian*, Cambridge Syntax Guides, Cambridge, Cambridge University Press.
- Haig, Geoffrey 1998: Relative Constructions in Turkish, *Turcologica* **33**, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag.
- Harada, Kazuko 2000: On the Acquisition of Genitive and Locative Relative Clauses, *Grant-in-Aid for Center of Excellence (COE) Research Report* **4**, 483–497.

- Hoji, Hajime 2003: Falsifiability and Repeatability in Generative Grammar: A Case Study of Anaphora and Scope Dependency in Japanese, *Lingua* **113**, 377–446.
- Jakab István 1988: A jelzővé süllyedt igealak – és ami mögötte van, *Magyar Nyelvőr* **112**, 300–302.
- Kayne, Richard S. 1994: *The Antisymmetry of Syntax*, Cambridge, MA, The MIT Press.
- Keenan, Edward L.–Bernard Comrie 1977: Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar, *Linguistic Inquiry* **8**, 63–99.
- Keenan, Edward L.–Bernard Comrie 1979: Data on the Noun Phrase Accessibility Hierarchy, *Language* **55**, 333–350.
- Kenesei, István 1986: On the Role of the Agreement Morpheme in Hungarian, *Acta Linguistica Hungarica* **36**, 109–120.
- Laczkó Tibor 2001: Néhány lexikai-funkcionális gondolat a személyragos *-(T)T* igenévről, in Andor József et al. szerk.: *Színes eszmék nem alsznak... Szépe György 70. születésnapjára*, Lingua Franca Csoport, Pécs, 741–759.
- Laczkó Tibor 2002: Rejtett alanyok és tárgyak a főnévi csoportban, in Maleczki Márta szerk.: *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei* **5**, Szeged, SZTE, 137–150.
- Lambrecht, Knud 1994: Pragmatic relations: Topic in Knud Lambrecht: *Information Structure and Sentence Form*, Cambridge, Cambridge University Press, 117–205.
- Mallinson, G.–B. J. Blake 1981: Relative Clauses, in G. Mallinson–B. J. Blake: *Language typology*, Amsterdam, North-Holland, 261–371.
- McCloskey, James 2001: The morphosyntax of WH-extraction in Irish, *Journal of Linguistics* **37**, 67–100.
- Miyamoto, Edson T.–Michiko Nakamura 2003: Subject/Object Asymmetries in the Processing of Relative Clauses in Japanese, in Gina Garding–Mimu Tsujimura szerk.: *Proceedings of the West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL)* **22**, Somerville, MA, Cascadia Press, 342–355.
- Murasugi, Keiko 2000: An Antisymmetry Analysis of Japanese Relative Clauses, in Artemis Alexiadou et al. szerk.: *The Syntax of Relative Clauses*, Amsterdam, John Benjamins, 231–263.
- Nádasdi Péter 2004: *A vonatkozó szerkezetek vizsgálata az ír, a japán és a magyar nyelvben*, szakdolgozat, SZTE, Általános Nyelvészeti Tanszék.

- Otsuka, Masayuki 1999: On the „Head-Internal” Relative Clause in Japanese from LDS_{NL} Perspective, in Gary-John Scott et al. szerk.: *School of Oriental and African Studies (SOAS) Working Papers in Linguistics 9*, Department of Linguistics, University of London, 39–73.
- Rebuschi, Georges 2004: Basque from typological, dialectological and diachronic point of view, in Thorsten Roelcke szerk.: *Variation Typology/Variationstypologie, A Typological Handbook of European Languages in the Past and Present*, Berlin/New York, Walter de Gruyter GMBH & Co., 837–865.
- Richards, Norvin 1997: Competition and Disjoint Reference, *Linguistic Inquiry* **28**, 178–187.
- Szabolcsi, Anna 1981: The Possessive Construction in Hungarian: A Configurational Category in a Non-Configurational Language, *Acta Linguistica Hungarica* **31**, 261–289.
- Szabolcsi Anna–Laczkó Tibor 1992: A főnévi csoport szerkezete, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 1*, Mondattan, Budapest, Akadémiai Kiadó, 179–298.
- Szepesy Gyula 1982: Isten-adta, madár-látta, *Magyar Nyelvőr* **78**, 52–67.
- Tompa József szerk. 1961–62: *A mai magyar nyelv rendszere Leíró nyelvtan I–II*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Tóth Ildikó 2000: Személytelen szerkezetek és expletív alanyok, in Kenesei István szerk.: *Igei vonzatszerkezet a magyarban*, Budapest, Osiris, 127–155.